

Az intellektuális szemlélet fichtei és schellingi fogalmának kialakulása

Czétány György
PhD, óraadó tanár (TKBF),
czetany.gyorgy@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.54310/Elpis.2024.2.3>

Tanulmányomban azzal foglalkozom, hogyan alakul ki az intellektuális szemlélet fichtei és schellingi fogalma, illetve ezek elkülönböződése a 18. század utolsó évtizedében. A tanulmány első felében azt vizsgálom meg, hogy a fogalom kanti letiltása ellenére hogyan alapozza Fichte az intellektuális szemléletet a kritikai filozófiának nem pusztán a szellemére. Ez egyúttal retrospektív módon azt a kérdést is felveti, mennyire jut közel *A tiszta ész kritikája* e fogalomhoz annak ellenére, hogy használatát illegitimnek minősíti. Ezután azt elemzem, hogy a fichtei fogalom kialakulásában milyen szerepet játszik a korai Schelling, illetve hogyan gyakorol e tekintetben a két gondolkodó egymásra hatást. Ezzel együtt azt is felvázolom, hogyan alakítja ki Schelling természetfilozófiájában az intellektuális szemléletnek az öntudattól absztrahált formáját, ennek milyen előzményei vannak, és milyen következményekkel jár a teljes fogalomra nézve.

Kulcsszavak: intellektuális szemlélet, Kant, Fichte, Schelling

The Formation of the Fichtean and Schellingian Concept of Intellectual Intuition

This study examines how the Fichtean and Schellingian concepts of intellectual intuition and their differences were formed during the last decade of the 18th century. The first part focuses on how Fichte based his concept of intellectual intuition on Kant's critical philosophy, despite the Kantian prohibition. At the same time, this retrospectively poses the question how close did the *Critique of Pure Reason* get to the concept, even though it rendered its use illegitimate. Then, the study analyzes the role of early Schelling in the formation of the Fichtean concept, as well as the interaction of the two thinkers in this respect during the decade. Furthermore, the study briefly discusses how Schelling developed in his philosophy of nature the form of intellectual intuition, which was abstracted from self-consciousness. It also touches on its history, as well as its consequences for the entire concept.

Keywords: Intellectual Intuition, Kant, Fichte, Schelling

Jelen tanulmányban azzal foglalkozom, hogyan alakul ki az intellektuális szemlélet fichtei és schellingi fogalma, illetve ezek elkülönböződése a 18. század utolsó évtizedében. Az intellektuális szemléletnek a német idealizmusban létrejövő fogalma *A tiszta ész kritikájának* egy különbségtévesztésére vezethető vissza. Kant különbséget tesz *érzéki szemlélet* és *intellektuális szemlélet* között. Az érzéki szemlélet arra az érzéki sokféleségre vonatkozik, amelyet az értelem von *a priori* kategóriák alá, és szintetizál az appercepció egységében az „én gondolkodom” képzelet által. Az érzéki szemlélet az érzéket afficiáló sokféleség szemlélete. A szemlélethez kötött értelem tárgya a jelenség, számára a magában való dolog megismerhetetlen. Az érzéki szemlélet tiszta formái, az idő és a tér transzcendentálisan ideálisak. Ezzel szemben az intellektuális szemlélet tisztán értelmi módon, érzéki szemlélettől mentesen vonatkozik a magában való dologra, a *noumenonra* mint *intelligibilisre*. Erről azonban értelmünk jelenlegi állapota szerint semmit nem tudhatunk, ennek még lehetőségét sem vagyunk képesek belátni. Ugyanakkor az értelem vonatkozhat saját tiszta képzeletre, kategóriáira, a tárgyra egyáltalán mint tárgyra. Ezek azonban nem az intellektuális szemlélet pozitív *noumenái*, hanem a szemlélettől való elvonatkoztatás negatív *noumenái*.¹

Maga az „én gondolkodom” egy olyan képzet, amely minden képzetemmel képes együtt járni – épp ez a feltétele a tapasztalat egységének. Az appercepció szintetikus egységéről szóló fejezetben az „én gondolkodom” képzelet kapcsán Kant a következőket írja: „Azt a képzetet, mely minden gondolkodás előtt adva lehet, *szemléletnek* nevezzük. Így tehát a szemléletben foglalt egész sokféleség szükségszerű viszonyban van a »Gondolkodom« képzetrel ugyanabban a szubjektumban, melyben a sokféleség megjelenik.”² Ez úgy is értelmezhető, hogy nemcsak az érzéki sokféleségről, hanem a *gondolkodásomról* is szemlélettel bírok. A Paralogizmus-fejezet második változatában szerepel egy lábjegyzet, melyben Kant az „én gondolkodom” és az „én létezem” ítélet azonosságát hangsúlyozza. Az „én létezem” egy *a priori*, mégis „meghatározatlan empirikus szemléletet, azaz észleletet fejez ki”, mivel a létezést állító ítélet érzetet feltételez. A lábjegyzet szerint az „én létezem” meghatározatlan *a priori szemlélete* egy olyan én létezésére irányul, mely se nem magában való dolog, se nem empirikus képzet, hanem a gondolkodás egyáltalán mint gondolkodás számára adott *intellektuális képzet*.³ Itt tehát Kant közel kerül az intellektuális szemlélet egy olyan fogalmához, mely nem a magában való dologra, hanem *önmagára* irányul. Ugyanakkor máshol Kant úgy látja, hogy az „én gondolkodom” által implikált létezés már empirikus szemléletet feltételez. Ez az ellentmondás végül is feloldatlan marad.⁴

Fichte a transzcendentális kritikának pontosan ezt az implikációját teszi meg első tudománytana legmagasabb alaptételévé. Fichte egyetért Kanttal abban, hogy semmilyen szemléletnek nem lehet tárgya közvetlenül a magában való dolog. Csakhogy az önmagára

1 Kant 2004, 267–70.

2 Kant 2004, 145

3 Kant 2004, 346

4 Kant 2004, 351.

vonatkozó intellektuális szemlélet nem az énrre mint *magában való dologra* irányul, hanem az énrre mint *cselekvésre*. Ahogy a tudománytanhoz írt második bevezetésben fogalmaz: „A kanti értelemben vett intellektuális szemlélet a tudománytan számára képtelenség [...]. Az az intellektuális szemlélet, amelyről a tudománytan beszél, nem létre, hanem cselekvésre irányul, és Kant ezt semmiféle elnevezéssel nem jelöli (hacsak nem a »tisztá appercepció« kifejezéssel).”⁵ *Az intellektuális szemlélet nem más, mint az én önmagába visszatérő cselekvésének közvetlen, nem érzéki tudata.*⁶ Más szóval az intellektuális szemlélet egy azonosság szemlélete: az önmagát tételező cselekvés és ennek szemlélete közötti azonosság szemlélete. Mindez nem áll olyan távol Kanttól, mint ahogy az elsőre tűnhet. Az appercepció szintézise Kantnál is „a spontaneitás *aktusa*”, „a szubjektum öntevékenységének *aktusa*”, amely létrehozza az „én gondolkodom” képzetét.⁷ Fichte azt mondja, hogy az „én gondolkodom” képzetével ellentétben az önmaga létét tételező én nem képzet, hanem egy minden képzetet megelőző *tiszta cselekvés*.⁸ Kant arra a szemléletre mulasztott el reflektálni, amely „a szubjektum öntevékenységének aktusát” szemléli.⁹ Ez az aktus, ami magában hordja a gyakorlati ész autonómiáját. Az öntételezésből levezetett szintézis így már nem egyszerűen az értelem szintetizáló tevékenysége, hanem az *észé*, azé az észé, amely önmagát az abszolút én eszméjeként tételezi. Az emberi szellem minden cselekvése benne találja meg fundamentumát. A tudománytanná váló transzcendentális idealizmus alapállása az ész cselekvésének autonómiája.

Voltaképpen tehát mi a tartalma a tudománytannak két szóban? Ez: az ész teljesen önálló; az ész csak önmaga számára van. Tehát mindannak, ami az ész, magában az észben kell megalapozva lenni, mindazt belőle magából, és nem valami rajta kívül levőből kell megmagyarázni, mert e rajta kívül levőhöz az ész nem juthat el anélkül, hogy fel ne adná önmagát. Röviden: a tudománytan – transzcendentális idealizmus.¹⁰

Fichte ennek alátámasztására a következő kanti szöveghelyre hivatkozik: „Ha bármely szemlélet lehetőségét [...] az értelem vonatkozásában vesszük szemügyre [...], legfelső alaptétele [*der oberste Grundsatz*] ez lesz: minden szemléleti sokféleség alárendelődik az appercepció eredendő szintetikus egységének.”¹¹ Itt tehát a „legfelső alaptétel” nem feltétlen, hanem

5 Fichte 1981, 76–77. Fichte Kantnál az intellektuális szemléletet a kategorikus imperatívusz tudatában véli felfedezni. Ugyanis az erkölcsi törvény közvetlen tudata az, amely megalapozza az öntevékenység és szabadság szemléletét (Fichte 1981, 70). Fichténél az elméleti és a gyakorlati filozófia nem egymás mellett állnak, az utóbbi megalapozza az előbbit.

6 Fichte 1981, 66.

7 Kant 2004, 144–45. Lásd erről Beiser 2002, 300–01.

8 Fichte 1981, 77–78.

9 Fichte 2002, 31.

10 Fichte 1981, 79.

11 Kant 2004, 147–48. (A fordítást módosítottam.)

a lehetséges szemlélet alaptétele az értelem vonatkozásában. Ezért írhatta Fichte *A teljes tudománytan alapjában*: „A mi tételünkre mint minden tudás alaptételére utalt Kant a kategóriák dedukciójánál, alaptételként meghatározva azonban soha nem mondta ki.”¹²

Míndezek alapján azt mondhatjuk: a tudománytan megvalósításának feltétele, hogy az ént mint cselekvést elkülönítsük a képzet fogalmától, és annak alapjává, fundamentumává tegyük. Reinhold a tudás fundamentumának tételét, az úgynevezett tudattételt a képzet tiszta fogalmának meghatározásában látta. Eszerint *a tudatban a képzetet a szubjektum megkülönbözteti a szubjektumtól és az objektumtól, és mindkettőre vonatkoztatja*. Vagyis képzet annyiban van, amennyiben az egy alanyra és egy tárgyra vonatkozik, de tőlük *meg is különböztethető*. *Aenesidemus-recenziójában* Fichte Reinhold képzetfogalmának a következő kritikáját adja:

A képzetalkotás cselekvése, a tudat aktusa [...] szintézis, hiszen megkülönböztetés és vonatkoztatás történik benne; mégpedig a legfőbb szintézis, minden más lehetséges szintézis alapja. És itt az a nagyon természetes kérdés vetődik fel: vajon hogyan lehet az elme minden cselekvését egy összekapcsolásra visszavezetni? Hogyan gondolható el *szintézis* előfeltételezett *tézis* és *antitézis* nélkül? [...] a tudattétel tantétel, és egy másik alaptételre támaszkodik, amelyből *a priori* és minden tapasztalattól függetlenül szigorúan bizonyítható.¹³

Az öntételezés tetikusságával szemben a képzet – Reinhold fogalmának megfelelően – feltételezi szubjektum és objektum megkülönböztetését, valamint a képzetre vonatkoztatását.¹⁴ A képzet: szintézis, egyszerre elválasztó és vonatkozó szintézis. Az én mint képzet szintén az. A képzetben az én önmagát a nem-én által korlátozva, azaz végesként tételezi. Az intellektuális szemlélet által szemlélt öntételezés a képzet e szintézisének *alapja*. Ebből az is következik, hogy az intellektuális szemlélet nem egy önmagában álló szemlélet, hanem mindig össze van kapcsolva az érzéki szemlélettel.¹⁵ Az öntételező én képzeteket alkotó szintézise immár nem az eleve adott sokféleségnek az énről vonatkoztatott szintézise, mint Kantnál, hanem egyszerre az én és a sokféleség szembeállítása – *egy egyszerre megkülönböztető és vonatkozó szintézis*.¹⁶ E szintézis viszont az autonóm ént a végtelen törekvés eszméjeként jeleníti meg – az énnel egy olyan *mindent önmagára vonatkozó* eszméjeként, amelyet folyamatosan elhalaszt a vele szembenállóként tételezett nem-én.¹⁷

¹² Fichte 2011, 13.

¹³ Fichte 2013, 35–36. (Kiemelés az eredetiben.)

¹⁴ Fichte 1981, 78–79.

¹⁵ Fichte 1981, 67.

¹⁶ Fichte 2002, 158: „A szubjektív gondolkodás szintetikus gondolkodás, önmagával szembeállít egy másikat, ahogy azt a célra irányuló gondolkodás is teszi. (Kantnál a fogalom adja a szintézist, mintha már rendelkezésére állna az, amit egyesíteni kell.)”

¹⁷ Ennek egyik legfőbb megfogalmazását a tudás emberének rendeltetéséről tartott egyik előadásban találjuk: „Az ember az kell legyen, ami, mégpedig pusztán azért, mert van, vagyis mindannak, ami, tiszta

Az intellektuális szemléletnek a tudománytanban játszott alapvető szerepét Fichte az 1797-ben megjelent második bevezetésben veti fel, majd a *Tudománytan nova methodó*ban kamatoztatja. Az „intellektuális szemlélet” kifejezést sem a tudománytan fogalmáról írt műben, sem *A teljes tudománytan alapjában* nem találjuk. A fogalom ezt megelőzően sporadikusan fordul elő Fichténél. Az 1794 elején tartott zürichi előadások egy helyén felbukkan az én intellektuális szemléletként való meghatározása, a konstrukció filozófiai módszerének Kanttal szembeni igazolási alapjaként.¹⁸ Az *Aenesidemus-recenzió*ban szintén egyszer jelenik meg az önmagát tételező én helyeként, amely annak önállóságát és függetlenségét bizonyítja.¹⁹

Az intellektuális szemlélet középpontba helyezése elsőként Schellingnek *Az énről mint a filozófia princípiumáról* című írásában történik meg. A szöveg 1795-ben, tehát Fichte Második bevezetése előtt két évvel keletkezik. Schelling itt többek között dogmatizmus és kriticizmus szembenállását tárgyalja. Az intellektuális szemlélet ennek kapcsán merül fel. A szembeállítást, mely Kanttól ered, Fichte élezi ki *A teljes tudománytan alapjában*, egy évvel korábban. A kiélezés abban áll, hogy a kriticizmust és a dogmatizmust Fichte a filozófia két következetes végpontjává emeli fel. A kritikai filozófia feltétlenként egy abszolút ént tételez: eszerint minden dolog az én által tételezett. Ezzel szemben a dogmatizmus számára a legfelsőbb fogalom a magában való dolog, az én pedig benne tételezett. A második irány legkövetkezetesebb reprezentánsa Fichte számára Spinoza. Ám a dogmatizmus úgy jut el a dolog fogalmához, hogy az énnel szembeállítja azt. Spinoza túlmegy az énen, pontosabban nem tér vissza az énhöz. Az empirikus tudat egységének alapját az öntudat nélküli szubsztanciába helyezi, amelyet elválaszt az empirikus tudattól ahelyett, hogy a tudatban fedzné fel az alapot, az abszolút ént. Az empirikus szubjektum esetében így legfeljebb a második és a harmadik fichtei alaptételig jut el: a szembeállításig és a vonatkoztatásig (azaz a módusok kölcsönös meghatározásáig). Fichte szerint a kritikai filozófia teszi meg az utolsó lépést azáltal, hogy innen felemelkedik az első alaptételig.²⁰

Schelling *Az énről mint a filozófia princípiumáról* című szövegében átveszi a két irány fichtei meghatározását. A dogmatikus filozófiák közül Schelling számára is Spinozáé a legkövetkezetesebb. Schelling úgy fogalmaz, Spinoza a feltétlent egy abszolút objektumban tételezte, ezt pedig nem igazolta, hanem egy *intellektuális szemlélet* számára jelentette

Énjére, pusztán Énségére kell vonatkoznia, mindannak, ami, egyáltalán azért kell lennie, mert ő egy Én.” (Fichte 1976, 17 – kiemelés az eredetiben.) Breazeale az intellektuális szemlélet fichtei fogalmának négy értelmét különíti el: (1) A morális kötelességgel összhangban álló önmeghatározás szabad ereje; (2) az öntudat, az „énség” struktúrája mint a szubjektum és objektum egysége; (3) a tudat szabadon létrehozott ténye; (4) a transzcendentális filozófus megfigyelő-leíró módszerének központi komponense. Lásd Breazeale 2013, 197–229.

18 Fichte 2004, 336.

19 Fichte 2013, 48.

20 Fichte 2011, 15–16, 28–29.

meg.²¹ Ez Spinozánál az *intellectus*, az értelem intuitív tudománya (*scientia intuitiva*). Vagyis egy intellektuális szemlélet. Erről Spinoza az ismeret harmadik neme kapcsán beszél, amelyben a szubsztancia az egyedi módusz örök és végtelen lényegeként fejeződik ki.²² Schelling az intellektuális szemlélet formáját időn kívüli örökkévalóságként határozza meg, és ennek kapcsán az *Etika* V. részének 23. tételére hivatkozik.²³ Sőt mi több, e tanulmányában az abszolút ént egységes, abszolút szubsztanciának nevezi, amely minden létező immanens oka, és amely – Spinoza *potentia* fogalmára utalva – abszolút hatalom.²⁴ Schelling úgy fogalmaz, az abszolút én „a véges én *immanens* egységének *konstitutív* princípiuma” – tehát nem pusztán a végtelen törekvés értelmében vett eszme, mint Fichte esetében.²⁵

Schelling itt az intellektuális szemlélet kanti letiltásával szemben azzal érvel, hogy a feltétlen én nem lehet a tudat tárgya vagy egy fogalom meghatározása – ez esetben ugyanis feltételes volna. A feltétlen én csakis a *szemlélet* tárgya lehet. Ám nem egy érzéki szemléleté, mely egy tárgyra irányul, hanem egy *intellektuális* szemléleté. Bár a kritikai filozófia e fogalom legitim használatát kizárta, Schelling szerint egyúttal előfeltételezte is az abszolút ént.²⁶ Ezt az érvet találjuk meg később Fichténél a *Tudománytan nova methodó*ban.²⁷

Schelling elemzett szövegében azonban csírájában már az is benne van, ami a későbbiek során a schellingi intellektuális szemléletet megkülönbözteti a fichteitől.²⁸ Mint láttuk, Schelling nemcsak az abszolút ént szemlélő Fichtének tulajdonít intellektuális szemléletet,

21 Schelling 2003, 41.

22 Spinoza 1997, 138–39. Ennek intellektuális szemléletként való azonosításáról lásd Schelling egy lábjegyzetét: Schelling 2003, 52–53.

23 Schelling 2003, 66–67.

24 Schelling 2003, 59–62.

25 Schelling 2003, 97. (Kiemelés az eredetiben.) Spinoza szerepéről az intellektuális szemlélet schellingi fogalmában lásd Nassar 2012, 136–55.

26 Schelling 2003, 49–50.

27 Fichte 2002, 31.

28 Az elkülönböződés már a szóhasználatban jelentkezik. Kant és Fichte következetesen az „*intellektuelle Anschauung*” szót használja, míg Schelling, de éppígy Hölderlin és Novalis is, az „*intellektuale Anschauung*” kifejezést, lásd: Frank 2004, 89; Woziek 2010, 259. A „kontinuitástézis” szerint a fogalom jelentésében Kanttól Schellingig folytonosság figyelhető meg. A különbség csak annyi, hogy míg Kant e fogalom lehetőségét tagadja, addig Fichte és Schelling elfogadja. A közös elem az intellektusnak a magukban való dolgokra vonatkozása. A kontinuitástézisre példa Lovejoy 1961, 21. A tézist Moltke Gram cáfolja azon az alapon, hogy az feltételezi a fogalom által érintett probléma egységét, holott az már Kantnál is három különböző problémára utal: (1) fogalmak alkalmazhatóságára magukban való dolgokra, (2) a fenomének totalitását szemlélő intellektusra, valamint (3) a saját tárgyát teremtő intellektusra. Fichte a jelentést az önátételezése felé viszi el, Schelling pedig a produktivitás és a természet irányában tágitja ki, lásd Gram 1981, 287–304. Estes hozzáfűzi: Kantnál a Gram által felsorolt három jelentésen túl az intellektuális szemlélet jelenti még (4) az önötevékenységének appercepcióját, illetve (5) a morális törvény és a szabadság együttes szemléletét. Ezen kívül Fichte sem csupán egyetlen, hanem négy különböző értelemben használja a fogalmat: (1) valóságos intellektuális szemléletként, (2) a tiszta énség fogalmaként, (3) filozófiai önreflexióként, és (4) módszertani belső szemléletként. Schellingnél pedig a fogalom időnként az önfilozófiai szemlélete, máskor viszont teremtő szemlélet. Ehhez lásd Estes 2010, 165–77.

hanem az abszolútumot objektumként szemlélő Spinozának is.²⁹ Ezt a gondolatot viszi tovább a dogmatizmus és a kriticizmus szembenállásáról írt fiktív filozófiai levelekben, melyek 1795 végén, illetve 1796 elején jelennek meg. A levelekben Schelling már mind Fichte, mind Spinoza princípiumára abszolútúként hivatkozik. Itt is arról ír, hogy Spinoza *objektívizálja az intellektuális szemléletet*. Az intellektuális szemléletnek két formája van. Hogy a két princípium közül melyiket tekintjük abszolútnak, annak alapja egy praktikus döntés. Ám épp ezért egyik rendszer sem tudja megcáfolni a másikat.³⁰ Ez utóbbi gondolat köszön vissza később Fichtének a tudománytanhoz írt első bevezetésében.

Schelling az ötödik levélben jut arra a felismerésre, hogy mi a mélyebb értelme annak a különbségtételnek, melyet Kant a transzcendentális *kritika módszere* és a transzcendentális *filozófia rendszere* között tett. A tiszta ész kritikája azt a kánont adja meg, amely *minden* filozófiai rendszer alapjául szolgál: mind a kritikai, mind a dogmatikus rendszereknek. A kritikai módszer a kétféle rendszer lehetőségfeltételeit mutatja meg. Vagyis *a kritikai módszerre dogmatikus rendszert is lehet alapozni*.³¹

Amit Schelling a levelekben kritikai módszernek nevez, a rákövetkező években „a” filozófiának fogja nevezni. A filozófia alapja az a feltételezés, hogy az intellektuális szemlélet két formája azonos. A különbség abban áll, hogy az az intellektuális szemlélet, amely a természet teljességének szemlélete, öntudatlan, az pedig, amely az abszolút én szemlélete, tudatos.³² Az intellektuális szemléletnek van tehát egy öntudatlan intelligenciaként működő formája is: ez az a természet, amely először Spinoza *Etikájában*, majd Schelling természetfilozófiájában ad hírt magáról.

Mint láttuk, Fichte az intellektuális szemléletet az öntételezés cselekvésére irányuló szemléletként határozza meg. Az öntételezés olyan cselekvés, mely egyszerre tételezi magát feltétlenként és azáltal a nem-én által korlátozottként, melyet önmagából kell levezetnie mint szintén az én által tételezettet. Schelling e fichtei fogalomnak ad általánosabb meghatározást. Számára az intellektuális szemlélet olyan tevékenység, mely önmagát hozza létre – vagyis produktív –, és ami ezáltal létrejön, az egyben korlátozottnak mutatja őt magát. Más szóval *egy olyan szintetizáló szemlélet ez, amely azt, amit önmagával szembeállít, egyúttal önmagára vonatkoztatja*. Schelling szerint ez a meghatározás elvonatkoztható az éntől, és alkalmazható a természetre. Vagyis az intellektuális szemléletet azáltal terjeszti

29 Az intellektuális szemlélet felbukkan Hölderlin *Ítélet és lét* című töredékében, mely a schellingi mű nyomdába kerülése után egy-két hónappal, 1795 áprilisában vagy májusában keletkezhetett Jénában. Lásd erről Weiss 2007, 188. Az intellektuális szemlélet Hölderlin esetében a lét szemlélete, melyben szubjektum és objektum szerves egységet alkot. Ezzel szemben az ítélet (*Urteil*) a kettő eredendő szétválasztása (*Ur-Teilung*), lásd Hölderlin 1993, 964. Később Schelling azt, amire az intellektuális szemlélet irányul, mind természetfilozófiájában, mind transzcendentális filozófiájában „a léttel magával” (*das Sein selbst*) azonosítja (Schelling 2001, 77; Schelling 2008, 53). Az intellektuális szemlélet hölderlini és schellingi fogalmának összehasonlításáról lásd Frank 2004, 89–96.

30 Schelling 1997, 554–56, 564–65, 567, 570.

31 Schelling 1997, 556–58.

32 Schelling 2001, 271.

ki a természetre, hogy annak alapelvét is tevékenységként ragadja meg, még hozzá *olyan produktív tevékenységként, melynek produktuma (a véges természeti létező) egyszersmind önmaga korlátozottsága, amennyiben a produktum határt szab a végtelenül kiterjedő produktivitásnak*.³³ Ahogy – amint azt Fichte megmutatta – az én csak a vele szembenálló nem-én által alkothat képzetet önmagáról, a természet produktivitása is csak önmaga korlátozása által (azaz produktumként) tud empirikusan megnyilvánulni. Az intellektuális szemlélet e kitégített meghatározását visszaolvasva az ötödik levélre, a kritikai módszer azt jelenti, hogy a filozófia első princípiuma – amely korábban az appercepció szintetikus egységében, illetve az öntételezésben nyilvánult meg – egy olyan szintetizáló tevékenység, mely minden létező létrehozó alapja. Ez a princípium egyszersmind a természet princípiuma.

A transzcendentális filozófia a tevékenységet az öntudat által és az öntudatban tárja fel – vagyis a tudatos intelligenciában és annak révén. Az öntudat nemcsak létrehozza önmagát, hanem közvetlen szemlélettel is bír önmaga létrehozásáról. Ezzel szemben a természetfilozófiában a tevékenység nem az öntudat tevékenysége, hanem a természeté – olyan tevékenység, mely nem szemléli magát tudatos intelligenciaként. Ugyanakkor a természet is *törvényt* ad önmagának.³⁴ Vagyis produktív intelligencia – olyan intelligencia, mely nem jut önmaga tudatára, vagyis *öntudatlan intelligencia*. A transzcendentális filozófia és a természetfilozófia közös vonatkoztatási alapja – amelyet Schelling a levelekben kritikai módszernek, a természetfilozófiai bevezetésben viszont „a” filozófiának nevez – az a feltételezés, hogy az öntudatlan tevékenység azonos a tudatos tevékenységgel, vagy más szóval a természet reális tevékenysége azonos az én ideális tevékenységével.

A filozófia feladata e feltevés igazolása. Azonban ahogy Schelling *A transzcendentális idealizmus rendszerének* bevezetésében fogalmaz, az igazoláshoz az azonosság valamelyik tagjából kell kiindulnunk, hogy azután igazoljuk, hogy a másik azonos azzal. A természetfilozófia és a transzcendentális filozófia a filozófia egész rendszerét alkotó két alaptudomány, melyek „elvüket és irányukat tekintve ellentétesek egymással, de kölcsönösen keresik és kiegészítik egymást”.³⁵ A természetfilozófia megőrzi a tudománytan intellektuális szemléletét, csak épp a szemléletben elvonatkoztat a szemléléstől, vagyis az éntől, és egy tisztán objektívált intellektuális szemléletet hagy meg. Ekkor azonban az, amitől elvonatkoztat, vagyis a tudatos intellektuális szemlélet már nem önmagában álló, hanem az öntudatlannak egy *magasabb hatványa*, potenciája. A transzcendentális idealizmus tárgya az öntudattá *váló* intellektuális szemlélet, az öntudat története. Az intellektuális szemlélet által nem egyszerűen az autonóm én tud önmagáról, hanem a természettel azonos én. Az intellektuális szemlélet két formája együtt alkotja a tudás egész rendszerét. Összefüggésük tekintetében azonban *A transzcendentális idealizmus rendszerének* bevezetése némileg félrevezető. Az intellektuális szemlélet két formája nem pusztán párhuzamos,

33 Schelling 2001, 287–89, 298–300.

34 Schelling 2001, 88. Vagyis a természet nem pusztán az értelemről vagy az ítélőerőről kapja a törvényt.

35 Schelling 2008, 20.

hanem egymásra épülve, fokozatosan hatványozódva a természet legegyszerűbb tárgyainak szemléletétől a legmagasabb rendű és legösszetettebb szellemi tárgy szemléletéig, az anyag produktív szemléletétől a műalkotás esztétikai szemléletéig (az objektívává vált intellektuális szemléletig) egyetlen összefüggő sorozatot képeznek.³⁶ Így alkotják a tudás egész rendszerét. Mindennek azonban az az ára, hogy az intellektuális szemlélet immár nem az öntételezés közvetlen bizonyossága, mint Fichténél, hanem – az öntudatlan és a tudatos azonosságaként – igazolandó *előfeltevés*.³⁷

Bibliográfia

- Beiser, Frederick Ch. 2002. *German Idealism. The Struggle against Subjectivism, 1781–1801*. Cambridge – London: Harvard University Press. DOI: <https://doi.org/10.4159/9780674020702>
- Breazeale, Daniele. 2013. *Thinking Through the Wissenschaftslehre: Themes from Fichte's Early Philosophy*. Oxford: Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199233632.001.0001>
- Estes, Yolanda 2010. „Intellectual Intuition: Reconsidering Continuity in Kant, Fichte and Schelling.” In *Fichte, German Idealism, and Early Romanticism*, szerk. Daniele Breazeale – Tom Rockmore, 165–77. Leiden: Brill. DOI: https://doi.org/10.1163/9789042030121_012
- Fichte, Johann G. 1976. „Előadások a tudás emberének rendeltetéséről.” Ford. Berényi Gábor. In *Az erkölcsstan rendszere*, 9–72. Budapest: Gondolat.
- Fichte, Johann G. 1981. „Második bevezetés a tudománytanba.” Ford. Endreffy Zoltán. In *Válogatott filozófiai írások*, 53–127. Budapest: Gondolat.
- Fichte, Johann G. 2002. *Tudománytan nova methodo. Karl Christian Friedrich Krause jegyzetei alapján (1798/99)*. Ford. Weiss János. Pécs: Jelenkor.
- Fichte, Johann G. 2004. „Zürichi előadások. A tudománytan fogalmáról.” Ford. Weiss János. *Magyar Filozófiai Szemle* 48/3: 323–49.
- Fichte, Johann G. 2011: „A teljes tudománytan alapja 1–3. §.” Ford. Hankovszky Tamás. *Magyar Filozófiai Szemle* 55/3: 9–30.
- Fichte, Johann G. 2013. „Aenesidemus-recenzió.” Ford. Hankovszky Tamás. *Passim* 11/1: 32–50.
- Frank, Manfred. 2004. *The Philosophical Foundations of Early German Romanticism*. Ford. Elisabeth Millán-Zaibert. Albany: State University of New York Press.
- Gram, Moltke S. 1981. „Intellectual Intuition: The Continuity Thesis.” *Journal of the History of Ideas* 42: 287–304. DOI: <https://doi.org/10.2307/2709321>

36 Schelling 2009, 85–96. Az esztétikai szemléletről mint objektívává vált intellektuális szemléletről lásd Schelling 2008, 308–13.

37 Míg az öntudatlanban a szubjektum és az objektum azonossága közvetlenül – bár tárgyaltan, realizálatlan formában – szemlélhető (ez az esztétikai szemléletben válik tárgyivá), a természetben ugyanez az azonosság önkényesen előfeltételezett (Schelling 2008, 50–51).

- Hölderlin, Friedrich. 1993. „Ítélet és lét.” Ford. Weiss János. *Magyar Filozófiai Szemle* 37/5–6: 964–65.
- Kant, Immanuel. 2004. *A tiszta ész kritikája*. Ford. Kis János. Budapest: Atlantisz.
- Lovejoy, Arthur O. 1961. *The Reason, the Understanding, and Time*. Baltimore: John Hopkins Press. DOI: <https://doi.org/10.1353/book.68498>
- Nassar, Dalia. „Spinoza in Schelling’s Early Conception of Intellectual Intuition.” In *Spinoza and German Idealism*, szerk. Eckart Förster – Yitzhak Y. Melamed, 136–55. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139135139.009>
- Schelling, Friedrich W. J. 1997. „Filozófiai levelek a dogmatizmusról és a kriticizmusról.” Ford. Weiss János. *Magyar Filozófiai Szemle* 41/1–2: 541–601.
- Schelling, Friedrich W. J. 2001. *Historisch-kritische Ausgabe. Reihe I: Werke. Band 7. Erster Entwurf eines Systems der Naturphilosophie*, szerk. Wilhelm G. Jacobs – Paul Ziche. Stuttgart: Frommann-Horzboog.
- Schelling, Friedrich W. J. 2003. „Az énről mint a filozófia princípiumáról.” Ford. Weiss János. In *Schelling fiatalkori írásai (1794–1797)*, 25–98. Pécs: Jelenkor.
- Schelling, Friedrich W. J. 2008. *A transzcendentális idealizmus rendszere*. Ford. Endreffy Zoltán. Szeged: Lectum.
- Schelling, Friedrich W. J. 2009. „Anhang zu dem Aufsatz der Herrn Eschenmayer betreffend den wahren Begriff der Naturphilosophie, und die richtige Art ihre Probleme aufzulösen.” In *Historisch-kritische Aufgabe. Reihe I: Werke. Band 10. Schriften 1801*, szerk. Manfred Dürner, 83–106. Stuttgart: Frommann-Holzboog.
- Spinoza, Baruch. 1997. *Etika*. Ford. Szemere Samu – Boros Gábor. Budapest: Osiris.
- Weiss János. 2007. *Kant után szabadon. Tanulmányok a konstellációkutatás köréből*. Budapest: Áron.
- Wozick, Cia van. 2010. *God – Beyond Me. From the I’s Absolute Ground in Hölderlin and Schelling to a Contemporary Model of a Personal God*. Leiden: Brill.